

دوکتور جواد هیئتین توپلومسال مسئلهلر حاقیندا گؤروشلری

• محمدرضا هیئت^۱

ÖZET: M. Rıza HEYET, "Dr. Cavad Heyet'in Toplumsal Meseleler Haqqında Görüşleri", *Varlıq: Üç Aylık Türk Dili, Edebiyatı ve Kültürü Dergisi*, İkinci Dönem, Sayı: 5-6 (Güz-Qış 2016/1395), ss. 49-64

Dr. Cavad Heyet, ünlü cerrah ve hekim olmaqla birlikde, Türklük araşdırmaları alanında da önemli eserleri olan bir Türkoloq ve kültür adamıdır. İran'da Türk dilinin ve kültürünün gelişmesinde eşsiz rol oynayan Cavad Heyet, 1979-cü ildən etibaren kesintisiz olaraq yayınladığı *Varlıq* dergisiyle Türklerin bilinçlenmesini, Türk yazı dilinin geliştirilerek yéniden canlanmasını ve öz millî deyerlerine sahib çıkan genc neslin yetişmesini sağlayan bir şəxsiyettir. O éyni zamanda Pehlevî döneminden başlayaraq Türklere yönelik davam éden ayrımcılıq ve asimilasyon siyasetlerine qarşı kültür alanında mücadile veren bir şəxsiyet olması étibarı ile de Türk toplumunun aydınlanmasında önemli rol oynamışdır.

Bu meqalede, Prof. Dr. Cavad Heyet'in toplumsal qonulardakı görüşleri, siyasi olaylara ve gelişmelere münasibeti ve Türklük, Azərbaycanlılıq, İranlılıq vb. qavramlar haqqındaki düşünceleri ele alınmışdır.

Açar Sözlər: *Cavad Heyet, Türk, Azərbaycan, İran, Milliyetçilik, Qarabağ.*

چکیده: محمدرضا هیئت، "عقاید دوکتور جواد هیئت در خصوص مسائل اجتماعی"، *وارلیق: فصلنامه زبان، ادبیات و فرهنگ ترکی*، دوره دوم، شماره ۵-۶ (پاییز - زمستان ۱۳۹۵/۲۰۱۶)، صص. ۴۹-۶۴.

دوکتور جواد هیئت علاوه بر اینکه یک جراح معروف و پزشک حاذق است، در عین حال یک تورکولوژیست و شخصیت فرهیخته‌ای است که آثار مهمی در زمینه ترکی‌پژوهی به رشته تحریر درآورده است. جواد هیئت که نقش بی‌نظیری در تقویت و گسترش زبان و فرهنگ ترکی در ایران داشته، با انتشار بی‌وقفه مجله *وارلیق* از سال ۱۳۵۸، موجبات تقویت آگاهی ملی ترکان، احیای زبان نوشتاری ترکی و ترتیب نسل جدید متعهد به فرهنگ خود را فراهم نمود. وی در عین حال به عنوان شخصیتی که علیه سیاست‌های تبعیض‌آمیز و آسیمیلاسیون در قبال ترک‌ها در زمینه فرهنگی مبارزه می‌کرد نیز در تنویر افکار جامعه ترک نقش مهمی ایفا کرده است.

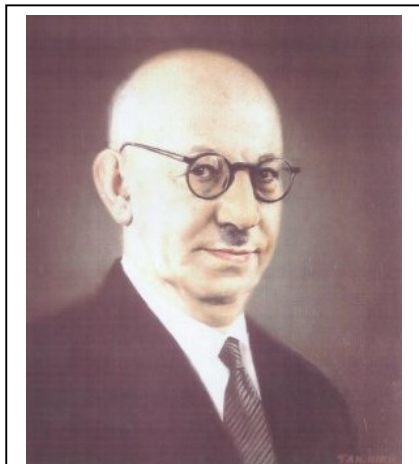
^۱ آنکارا اونورسیتته‌سی اؤیرتیم گؤره‌ولیبسی، وارلیق درگیسی سوروملو مودورو (mrheyet@gmail.com).

در این مقاله، عقاید دیدگاه دکتر جواد هیئت در خصوص مسائل اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و عقاید وی در خصوص مفاهیمی مانند ترک، آذربایجان، ایران و ناسیونالیسم مورد بررسی قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: جواد هیئت، ترک، آذربایجان، ناسیونالیسم، قره‌باغ.

طب و جراحی آلائیندا اولوسلار آراسی سوپه‌ده بؤیوک باشاریلارا امضاسینی آتان پروفیسور دوکتور جواد هیئت، ایران‌دا مودرن تورکولوژی‌نین قوروجولاریندان و تورکلوک مفکوره‌سی‌نین معمارلاریندان بیریدیر.

جواد هیئت‌ین یاشادیغی دؤنم ایران‌دا تورکلرین سیاسی حاکمیتینی ایتیردیگی؛ باسقییا،

مرحوم علی هیئت

آیریمجیلیغا و آسیمیلاسیونا معروض قالدیغی ایللره تصادوف ائدر. یاخلاشیق دوخسان ایللیک بو دؤنمده، تورکلرین یوخ ائدیلمه‌سینه یؤنه‌لیک هر جور سیاسته و اویقولامایا تانیق‌لیق ائدن جواد هیئت، آتاسی مرحوم علی هیئت‌دن الده ائتدیگی تورکلوک بیلینجی ایله حیاتی‌نین چیزگی‌سینی بلیرله‌مه‌یه باشلار. بو نه‌دنه جواد هیئت‌ی تانیماق اوچون اؤنجه‌لیکله آتاسی‌نین سیاسی گؤروشو و فعالیتلری حاقیندا بیلگی صاحیبی اولماق یارارلی اولاجاق‌دیر.

علی هیئت هر نه قدر سیاسی فعالیتلرده آرخا پلاندا گؤرونمگی ترجیح ائتسه ده، گنجلیک

یاشلاریندان اعتباراً تورکچولوک و حریتچی‌لیک حرکتی‌نین اؤنچولریندن اولموش‌دور. قاجار خاندانی‌نین ان چوخ گوندیگی انسانلاردان بیر و ولیعهد محمدحسن میرزانین اؤیرتمنلریندن بیر اولماسینا رغماً، مشروطیت انقلابی سیراسیندا حریتچیلرین یانیندا یئر آلاق نجف عالیملری‌نین اونای (تصدیق) فرمانینی آماغی باشارمیش و بو فرمانی تهرانا آپاران هیئتین باشیندا اولدوغو اوچون ده «هیئت» آدی ایله شهرت قازانمیش‌دیر.

علی هیئت ۱۹۱۸-جی ایلده عثمانلیلارلا بیرلیکده اتحاد اسلام جمعیتی‌نی قورموش و عثمانلیلارین یاردیمی ایله آذربایجان‌ین باتی بؤلگه‌سینده روس و اینگیلیسلرین دستگی ایله خریستیان دؤلتی قورماق ایسته‌ین ارمنی-آسوری‌لرین هدف‌لرینه چاتمالارینی انگلله‌مگی باشارمیش‌دیر. جمعیت‌ین ایران طرفیندن باشقانلیغینی علی هیئت و عثمانلی طرفی‌نین

باشقانليغىنى ايسه اصلاً قوزنى آذربايجانلى اولان يوسف ضيا پاشا اوستلنميشدى (هيئت، ۲۰۱۶: ۶۵-۶۳).

على هيئت عبنى زاماندا ۱۹۲۰-ده شيخ محمد خيابانى نين اۇندرليگينده قورولان دموكرات فرقهسى نين يئددى نفرليك يۇنه تيم قورولو اويه لر يندن بيرى ايدى. آنجاق بير نئجه آى فعاليتدن سونرا ايكي اويه ايله بيرليكده فرقه دن آيريلميش و خيابانى نين امرى ايله اۇنجه حبسه آتيلميش و داها سونرا كوردستانا سورگون ائدىلميشدى.^۲ آنجاق باجيسى خانزاده خانيم ين آراجيلىغى و گرميان خانى امير ارفع بهبودى نين ۳۰۰ نفرليك آتلى و سيلاحلى آدمالارى نين ياردىمى ايله كوردستانا چاتمادان قورتارىلميشدى (هيئت، ۲۰۱۶: ۶۷-۶۶).

۳۰ ايل بويونجا يارغى (قضاوت) اورقانىندا عدليه باخانى، تميز محكمهسى باشقانى، آذربايجان بۇلگهسى عدليه باشقانى، مستشار وب. كيمي چئشيدلى گۇره ولرده چالیشان على هيئت، پهلوى دۇئى نين آغير شرطلرينه رغماً هر فرصتده توركلوك اوغروندا مجادلده يه داوام ائتميشدير. نئجه كى، آذربايجان مىلى حكومتى نين (۱۹۴۶-۱۹۴۵) ييخيلماسى نين آرديندان توپلانان دۇلت كابينه سينده، «مادام يابانجى گوجلر (قيزيل اوردو) اۇلكه ميزى ترك ائتميش و بو اولاي سونا چاتميشدير، يابانجيلارا باهانه وئرمهك اوچون توركجه نى ايران دا ايكي نجي ديل اولاراق رسمى لشديرك» جملهسى ايله توپلانتيدا كيلارين سرت تپكيسينه سبب اولموشدور (هيئت، ۲۰۱۶: ۱۳۷).

عثمانلي لارلا اولدوغو كيمي توركيه جمهوريتى ايله ده ايليشكيلر ينى سوردورن على هيئت، ۱۹۵۵-جى ايلده توركيه نين تهران بۇيوك ائلچيلىگى ايله بيرليكده جواد هيئت ين ده ايچينده بولوندوغو *ايران- توركيه دوستلوق درنگى نى* قورار و كولتورل فعاليتلرله ياناشى ايران دان توركيه يه اۇيرنجى گۇندريلير (هيئت، ۲۰۱۶: ۱۲۶).

على هيئت ين ان اۇنملى خيدمتلريندن بيرى ده محمدرضا شاهين اينگيلىسلرله بيرليكده قاشقاي توركلرى نين حاقلى اعتراضلار ينى باسديرماق آماجى ايله قتل عام ائدىلمه سيني

^۲ على هيئت ين خيابانى دن آيريلماسى نين بير چوخ نه دنى واردى. اونلاردان بيرى، خيابانى يۇنه تيمى نين مخاليفلره قارشى ايشلديگى آشيري جزالاردى. على هيئت دين عالمى اولدوغو اوچون مخاليفلرى اۇلدورمه و آغير بير شكيله جزالانديرمالارين انسانليغا و دينى قوراللارا يقيرى اولدوغو دوشونجه سينده يدى. آنجاق بوندان داها اۇنملىسى، خيابانى نين عثمانلي لارلا و ينى قورولموش اولان آذربايجان جمهوريتى نه قارشى تبليغات پارماسى مسئلهسى ايدى. چونكو خيابانى عثمانلي لارلا قارشى فعاليت ايچينده اولدوغو كيمي، قوزنى آذربايجان ين دا اصلينده «اران» اولدوغو و آدى نين دگيشديريلمهسى گركدىگى فيكر ينى ساوونوردو. بونو باشارامايينجا دا گونئى آذربايجان ين آدى نى دگيشديرهك «آزادستان» اعلان ائتميشدى.

انگله مەسى اولموشدور. ۱۹۴۳-۱۹۴۲-جی ایللرده اینگیلتره نین تهران بۇیوک ائلچیسى قاشقاي تورکلرینه سالدیرماق اوچون ایران دۆلتینه باسقى یاپار. چونکو قاشقایلار اونلارا سیغینان آلمانلاری تسلیم ائتمک ایستهمیردیله. قاشقاي خانلاری ایله تنز- تنز گۆروشن علی هیئت، فاجعه نی اؤنله مک اوچون اؤنجه اؤنجه تورکیه بۇیوک ائلچیسى جمال حسنی تارای ایله گۆروشور و اوندان اینگیلیس بۇیوک ائلچیسى و ایران یئتکیلیلری ایله مذاکره ائتمه سینى ایستر. اؤته یاندان دا ناصر خانین آناسى خانیم بی بی نی جمال بگین یانینا گۆندریر و اوندان «مادام بیزی یوخ ائتمک ایستهییرلر، ائلیمیزله بیرلیکده تورکیه یه کوچ ائتمه میزه ایذین وئرسینلر.» دئمه سینى ایستر. جمال حسنی تارای دا اینگیلس بۇیوک ائلچیسى و باشا خانین یانینا گئده رک «قاشقایلار تورک و بیزیم سویداشیمیزدیر. اونلارین طالعینه قیدسیز قالایلمیریک. ایندی کی اونلاری یوخ ائتمک ایستهییرسینیز، ایذین وئرین طایفالاری ایله بیرلیکده تورکیه یه کوچ ائتسینلر. قارشیلیغیندا دا اونلارین یوردلاری قدر بیزه تورپاق وئرین.» دئیر. بئله لیکله اینگیلیسلر و ایران دۆلتی قاشقایلاری یوخ ائتمک نیتیندن واز گئچر (هیئت، ۲۰۱۶: ۱۳۷-۱۳۴).

گۆرولدویو اوزره دوکتور جواد هیئت، تورکلوک بیلینجی نین حاکیم اولدوغو بیر عابله ده، آنجاق تورکلوک فعالیتلری اوچون ظرطلرین الوئریشلی اولمادیغی بیر اورتامدا یئتشمیشدیر. تهران طب فاکولته سی نین ایکینجی صنیفینده ایکن، ایران دان تورکیه یه گۆندریلن ایلك بورسلو اؤیرنجیلر آراسیندا جواد هیئت و حمید نطقى ده واردی. او ایللرده جواد هیئت آوروپا یا گئدیپ اگیتیمینی اورادا سوردورمگی پلانلاییردی. آنجاق آتاسی علی هیئت یین توصیه سی ایله ایستانبولو ترجیح ائدیر. چونکو آتاسی اونا «وغلوم، من سنی یالنیز طب دوکتورو اولماق اوچون دئییل، عینی زاماندا دیلیمیزی، تاریخیمیزی و کولتوروموزو اؤیرنمن اوچون ایستانبولو گۆندریرم.» دئمیشدی. بو جمله نی عؤمرونون سونونا قدر اونوتما یان جواد هیئت، ایستانبول دا اؤیرنجی ایکن، حمدالله صبحی، زکی ولیدی توغان، فواد کؤپرولو کیمی دؤنمین اؤنده گلن شخصیتلری ایله تنز- تنز گۆروشور، عینی اونیورسیتده اؤیرنجی اولان محرم ارگین کیمی گنج تورکولوقلارلا دوستلوق قورار و تورک دیلینی و کولتورونو اینجه لیکلری ایله اؤیرنمگه باشلار. ایرانا دؤندوکدن سونرا ایسه طب آلانینداکی بۇیوک باشاریلاریندان الده ائتدیگی شهرتدن یارارلاناراق، ائوینده تورکجه- فارسجا ادبی توپلانتیلار دوزنلر؛ شهریار و سهند کیمی شعر اوستالارینی بیر آرایا گتیرر. شهریارى عابله سی ایله بیرلیکده آلتی آی ائوینده قوناق اندرکن، ایدب دوستلاری ایله بیرلیکده اونو یئنیندن تورکجه شعر یازماغا تشویق ائدر.

پهلوى حاكيمىتى نين سون ايليئده، شاپور بختيارين باشباخانليغى دۇنمينده تهران دا دوستلارى ايله بيرليكه *آذربايجان جمعيتى* نى قوران جواد هيئت، *ايران جوان كلوبوندا* گرچكلشن ايلك گنل قورول توپلانتيسيندا قاتيليمجىلارين آليشقانلىق و يا توركجه نى ياخشى بيلمهدىكلرى نهدنى ايله فارسجا دانىشديقلاريني و بو دوروما اعتراض ماهيتينده كى قونوشماسى نين آيت الله خمينى نين قيزى فهيمه خانىما فرقلى بير شكيله يانسيدىلديغىنى بليرتير. جواد هيئت قونوشماسيندا «*ايرانلى وطنداشلاريميزين آراسيندا ان باريز اؤزلىگيميز ديليميزدير. كولتور آلانيندا فعاليت ائدن بو جمعيتده فارسجا دانىشماق ايسته بيرسيز ، سياسى آچيدان سيزه ياخين اولان و سون گونلرده تهران دا قورولان جمعيتلره قاتيليب فارسجا دانىشابيلرسيز. هاميميز ايرانلى ييق، آنجاق بيز آذربايجانليلارين اساس اؤزلىگى تورك دىلىدير. بو اوزدن اؤز آراميزدا توركجه دانىشمالى ييق.*» دئير. عىنى گنجه فهيمه خانيم بير واسطه ايله جواد هيئته اولشاراق اونون قونوشماسيندا ايرانين بۇلومنه سيندن و آذربايجانين باغيمسيزليغيندان سؤز ائتديگىنى، آيت الله خمينى نين دويدوغو تقديرده چوخ اوزوله جگىنى ايفاده ائدر. جواد هيئت ايسه جوابيندا «*من اۆلكه مى ساووندوغوم كيمى آنا ديليمى ده ساووندوم و ساوونارام. منه گۆره اۆلكه ميز اورتادوغونون سوئسى كيمى اولمالي و فرقلى ديللرده دانىشان بوتون اتنيكلر اۆلكه لريني سئومه لى و اونو قورومالىدير.*» دئيه آچيقلاما ياپار (هيئت، ۲۰۱۶: ۲۶۹-۲۷۰).

جواد هيئت خاطريره كيتابيندا، انقلابدان سونرا آناياسا اوچون اؤنرى كوميسيونون قورولدوغونا و *آذربايجان جمعيتى* نين اؤز، دوكتور حميد نطقى و دوكتور ح. كاتبى نين تهران كلوبوندا دوزنلنن بو توپلانتيلارا قاتيلديقلارينا توخوناراق، اورادا توركجه، عربجه و كوردجه نين ده رسمى ديل استاتويو قازاناراق مكتبلرده اوخودولماسىنى اؤنردىكلرينى، آنجاق مجلس آناياسا كوميسيونونا *آذربايجان جمعيتى* نين كيمسه نين دعوت ائدىلمه ديگىنه اشاره ائدر. آناياسادا ديلله ايلگىلى ۱۵-جى ماده اتنيك و يئرل ديللرين اوخودولماسى نين فارسجانين يانيندا سربست بوراخيلماسىنى الشديرهرك، بو خصوصون دؤلتين گۆره وى اولدوغونو و اؤزل سكتورا بوراخيلماماسى گركدىگىنى وورغولار (هيئت، ۲۰۱۶: ۲۷۱-۲۷۲).

دوكتور جواد هيئت ۱۹۷۹ ايران انقلابى نين همين آرديندان فرصتدن يارارلاناراق دوستلارى ايله بيرليكه *وارلىق درگيسىنى* يايينلاماغا باشلار. ايلك سايبسى *آذربايجان جمعيتى* نين اورقانى اولاراق يايينلانان *وارلىق* دا جمعيتين اتنيك و كولتورل حاقلار قونوسوندا ۹-جو بيلديريسى يايينلانميشدير. عىنى زاماندا *وارلىق درگيسى* نين آماجلارينى دا ايچرن بو بيلديريده، اولوسلار آراسى انسان حاقلارى بيلديرگه سينه اويولماسى؛ اتنيك و كولتورل اؤزركليك (مختاريت)

وئريلمه‌سی؛ پهلوی دؤنمینده تورکلره و باشقا اتنیکلره یاپیلان میلی ظولملرین ایزلرینین اورتادان قالدیريلماسی؛ تورکجه‌نین میلی دیل اولاراق تانیلماسی و ۱۹۸۰ اؤیرتیم ایلی اوچون کیتابلارین حاضیرلانماسی؛ تبریز اونیورسیتته‌سی و آذربایجانین باشقا بیلیم مرکز لرینده کولتورل آراشدیرمالارین یاپیلایلمه‌سی اوچون امکانلارین ساغلانماسی؛ آذربایجاندا ایلتیشیم آراجلاری پروقراملارینین تامامیندا تورکجه‌نین ایشله‌دیلمه‌سی؛ تهراندا و باشقا شهرلرده ایکی دیلی مکتبلرین آچیلماسی؛ آذربایجان موسیقیسی و تئاترینین گلیشمه‌سی اوچون اولاناق ساغلانماسی؛ محکمه‌لرده و درلت دایره‌لرینده تورکجه‌نین یازیلی و سؤزلو اولاراق ایشله‌دیلمه‌سی؛ خالق طرفیندن سئچیلیمیش اولان شورالار و جمعیتلرین نظارتینده بؤلگه اوچون اؤزرکلک وئريلمه‌سی و پهلوی رژیمینین سیاستلری سونوجوندا آذربایجاندا اولوشان اقتصادی سورونلارین چؤزولمه‌سی کیمی حاقلار طلب ائدیلیمیشدیر (آذربایجان جمعیتی، وارلیق: ۱۹۷۹: س. ۱).

آذربایجان جمعیتی نده کی بعضی سول گؤروشلو شخصلرین جمعیتی سیاسیلاشدیرمه چابالاری نهدنی ایله ایکنجی ساییدان اعتباراً یابین حیاتیینی باغیمسیز اولاراق سوردورن *وارلیق* درگیسینده، توپلومون ان چوخ احتیاج دویدوغو قونولار اله آلینمیشدیر. جواد هیئت آذربایجان تورک ادبیاتی تاریخی ایله ایلگیلی دیزی مقاله‌لر یازارکن، حمید نطقی تورک دیل بیلگیسی، محمدعلی فرزانه خالق ادبیاتی و باشقا یازارلار دا چئشیدلی قونولاری اله آلمیشدیر.

اوزون ایللر تورکجه‌نین یاساقلانماسی سببی ایله املا و ادبی دیل قونوسوندا بیر بیرلیک اولمادیغیندان *وارلیق* درگیسی نین ایلك ساییلاریندان اعتباراً عرب الیفباسی نین تورکجه‌یه اویارلانماسی ایله ایلگیلی چالیشمالار باشلامیشدیر. بونلارین ان اؤنملیسی عربجه‌ده بولونمایان «ı, ö, ü» سسلرینه اؤزگو اشاره‌لرین بلیرلنمه‌سی و یابانجی سؤزلرین املا قوراللارینین دوزنلنمه‌سی دیر. بو دوغرولتودا حمید نطقی *یازی قایدالاری* و *یا املا قیلاووزو* آدی ایله بیر چالیشما یاپمیش و بو چالیشما درگیده مقاله‌لر شکلینده، داها سونرا ایسه کیتاب اولاراق نشر ائدیلمیشدیر. درگی، یئنه تورکجه یابین اورقانلاری آراسیندا املا بیرلیگی نین ساغلانماسی آماجی ایله دوکتور جواد هیئتین باشقانلیغیندا ژوئن ۲۰۰۰ و سپتامبر ۲۰۰۱ تاریخلرینده ایکی «اورتوقرافی» سمینارینا اؤنجولوک ائتمیشدیر (هیئت، م. رضا، اسلام آنسیکلوپدیسی، ج. ۴۲، صص. ۵۲۴-۵۲۳).

ايران دا تورك ديلي نين دانيشيلىدىغى اۆلكه لر ديشيندا دا چوخ سايدا اوخوجونون ايلگيسيني چكن وارليقدا آذربايجان توركجهسى ادبى ديلي تملينده ايران دا، توركيه و آذربايجان دا

آنلاشيلابيلن سۆزجوكلرين ايشله ديلمه سينه اؤزن گؤستريلميش، آيريجا درگى سايه سينده ديلده بير يئنيلشمه سورجى باشلاديلاراق ايران دا مودرن تورك يازى ديلي نين تكرر جانلانماسينا چابا گؤستريلميشدير. آيريجا وارليق ديل و اوسلوب آچيسيندان داها سونراكى يايينلار اؤرنك اولموش، توركجه درگى و قزئتلرده اورتاق بير يازى ديلي نين ايشله ديلمه سينى ساغلاميشدير. درگيده ميلى بيرليك و ميلى بيلينجين اولوشماسيندا ديل و كولتورون اؤنمينى وورغولايان يازيلار گئنيش يئر توتماقدادير. وارليق ين فارسجا برلومونده گنليلكه توركلرين تاريخى، ديلي و كولتورويله ايلگيلى آسيميلاسيون سياستلرى دوغرولتوسوندا ايره لي سورولن ادعالار يانيت ماهيتينده علمى چاليشمالار يئر آلماقدادير (هيئت، م. رضا، اسلام آنسيكلوپديسى، ج. ۴۲، صص. ۵۲۳-۵۲۴).

دوكتور جواد هيئت ين كولتورل فعاليتلرى بونونلا سينيرلى دئييل. ايران دا توركلرين اؤز طاليعيني بليرله يه جك گوجه صاحيب اولماسيني آرزولايان جواد هيئت، بونون تك يولونون ميلى بيلينجنمه اولدوغونو دوشونور و مقاله لرله ياناشى تورك ديلي نين تاريخى، توركلرين تاريخى، سؤزلو و يازيلى ادبياتى ايله ايلگيلى چئشيدلى كيتابلار يازار. آنجاق عيني زاماندا توركلرين تاريخيني دگيشديرمگه چاليشان پان فارسىست دوشونجه لي شخصلره جواب ماهيتينده بيليمسل يازيلار يازماغى دا اهمال ائتمز.

دوکتور جواد هیئتین فارسجا یازدیغی تورک دیلی و لهجه‌لرینین تاریخی ادلی اثری یایینلانیدقان سونرا، تورک اوخوجولاریندان یوزلرجه تبریک یازبسی گلدیگی کیمی، هر ایکسی ده تورک اولان دؤنمین جمهورباشقانی آیت‌الله خامنه‌ای و باشباخان میر حسین موسوی دن ده مثبت دگرلندیرمه‌لر گلیر. آیت‌الله خامنه‌ای مکتوبوندا آذری تورکجه‌سی‌نی احیا ائتدیگی اوچون جواد هیئته تشکور ائدرکن، میرحسین موسوی ده کیتابدان چوخ یارارلانیدیغینی و وارلیق درگیسینه آبونه اولماق ایسته‌دیغینی ایفاده ائدر. آنجاق اثرین تورک اوخوجولار و دؤلت ادمالاری آراسینداکی ائتکیسینی گؤرن بعضی شوونیست آیدینلار، سرت تپکی گؤستره‌رک، اثرین علییه‌نه مقاله‌لر حتی اؤزل ساییلار یایینلامایا باشلارلار. نشر دانش درگیسی‌نین صاحیبی نصرالله پورجوادی / ایران مظلوم (مظلوم ایران) باشلیقلی مقاله‌سینده جواد هیئتی بؤلوجولوک، پان‌تورکیسم و آناپاسانی اخلال (نقض) ائتمکله سوچلار، تورکجه‌نین مکتبلرده اؤیره‌دیلمه‌سی دوشونجه‌سینی سرت بیر دیبله الشدیرر. عینی درگیده یایینلانان جواب یازیسیندا ایسه جواد هیئت دورومو بو جمله‌لرله آنلاتیر:

«باتی حیرانلیغی‌نین مودا اولدوغو شاه دؤنمینده تهران ماغازالاری‌نین یوزده الیسیدن چوخونون آدی یابانجی کؤکنلی اولدوغو حالدا تورکجه آدلار یاساقدی و هر هانسی بیر کیتابدا تورکجه بیر سؤزجوک گؤرولدویونده کیتابین نشری شاه مأمورلاری طرفیندن دوردورولوردو. پهلوی رژیمی کومونیسمدن داها چوخ تورک و تورکجه دوشمنلیگی ائدردی. ائله کی، تک بیر کلمه‌سی بئله ایرانا قارشى اولمایان تورکجه کیتابلارین یاندیریلدیغی دؤنمده، توده پارتیسی‌نین کومونیسمله ایلگیلی کیتابلاری راحتلیقلا یایینلانیردی. پورجوادی تورکجه‌نی کومونیسم و پان‌تورکیسمین یاییلما آراجی اولاراق گؤسترمگه چالیشیر و چلیشکیلی (ضدیتلی) بیر شکیلده منی بیر یئرده پان‌تورکیست و باشقا بیر یئرده کومونیست اولاراق گؤستریر، مقاله‌نین ۱۰-جو صحیفه‌سینده ایسه منه مسلمان ایرانلی دئییه خطاب ائدر. او و اونون کیمی دوشونلر پان‌تورکیسمین آنلامینی بیلمه‌دیکلری اوچون تورکجه‌نی سئون و یا بو دیلین ادبیاتینی بیلن هرکسه پان‌تورکیست دئییرلر. اونلارا گؤره، پان‌تورکیست ایله تورکولوق عینی آنلامی ایفاده ائدر. (هیئت، رضا؛ ۲۰۱۱: ۴).

نصرالله پورجوادی مقاله‌سی‌نین باشقا بیر بؤلومونده نیتینی آچیقجا ایفاده ائدرک، تورکلوکله بؤلوجولویو بو جمله‌لرله باغداشdırماغا چالیشیر: «وارلیق درگیسینی اوخومایان هئچ بیر آذربایجانلی، کؤچری اوغوز بوی‌لاری‌نین ناعیللاری آراسیندا مشهور اولمایان دده قورقودو تانیماز.

بو کیمی یابانجی آدلاری رستم، گودرز، گیو، بیژن وب. مشهور آدلارلا دگیشدیرمک، بؤلوجولوکدن باشقا بیر شئی دئییلدیر.» (عینی: ۵).

دوکتور جواد هیئتین بو اثری، یالنیز بیلیمسل دگری اعتباری ایله دئییل، عینی زاماندا اؤز دیلینه، ادبیاتینا و کولتورونه یابانجیلاشان تورکلری اویاندیرماق، میلی بیلینجه صاحب یئنی نسپل یئتیشدیرمک و تورکلری کولتورل اسارتده توتماغا چالیشانلارا قارشى جیدتی بیر دایاناق اولماسی اعتباری ایله ده اؤنملی دیر (عینی: ۶).

جواد هیئتین دوشونجهلری

الف) آذربایجان و تورکلوک

دوکتور جواد هیئته گۆره آذربایجان و تورکلوک بیر- بیرله ایلیشکیلی، آنجاق بیر- بیریندن فرقلی ایکی قاوامدیر. او، بوتون یازیلاریندا و دانیشیقلا ریندا آذربایجانین بیر جوغرافیا آدی، آذربایجان تورکلری نین وطنی اولدوغونو؛ تورکلویون ایسه ملیتین و میلی کیملیگین ان اؤنملی اؤزللیگی اولدوغونو وورغولار. بو اوزدن ده یازدیغی تاریخ و ادبیات تاریخی کیتابلاریندا، باشلانغیج نقطه سینی آذربایجان جوغرافیاسیندا دئییل، تورکلرین و تورکجه نین بیلین ان اسکی تاریخیندن باشلار. اونا گۆره، آذربایجان تورکلرین یوردو و وطنی؛ تورکلوک ایسه میلی کیملیگی دیر.

جواد هیئت دیل آدلان دیرماسی مسئله سینده ده «آذری»، «آذربایجان دیلی» و «آذربایجانجا» نین یانلیش اولدوغو، بو تئریملرین سیاسی آماجلارلا اوی دورولدوغو قناعتینده دیر. هیئته گۆره، دیلین آدی جوغرافیادان دئییل، خالقین آدیندان آلینیر و بو نهدنله ده ان دوغرو قاوام «تورک دیلی» دیر. یالنیز باشقا تورک لهجه لری ایله قارشیلادیریلدیغی زامان طایفا و یا بؤلگه آدلاری دا اونا اکلنه بیلر. جواد هیئت کسروی نین آذری و یا آذربایجانین اسکی دیلی آدی کیتابینا یازدیغی الشدیری یازیسیندا، تاریخی بلگه لره دایاناراق فارسجانین بیر لهجه سی اولدوغو ادعا ائدیلمن «آذری» دیلی نین وار اولمادیغینی، بونون اصلینده تانجا اولوب یئنی آدلا آذربایجان تورکلری نین اصل دیلی اولاراق گؤستريلمگه چالیشیلدیغینی، حتی بو تئوری دوغرو اولسا بئله، عینی منطیقله فارسلا رین دا فارسجا یئرینه پهلو یجه دانیشمالاری گرکدیغینی قانیلاماغا (ائباتلاماغا) چالیشمیشدیر (هیئت، ۲۰۰۷: ۵۹-۵۱).

جواد هیئته گۆره، تورکلوک کولتورل بیر قاورامدیر. آنا دیلی تورکجه اولان، تورک گله‌نک و گۆره‌نکلری ایله یئتیشن و تورکجه دانیشان هرکس تورکدور. تورکلوک عریقه دایالی بیر قاورام دئییل. بو نه‌دنه، تورک و تورک‌دییلی عینی آنلامی ایفاده ائدر. نئجه کی، فارس و فارس‌دییلی آراسیندا دا بیر فرق یوخدور (هیئت، ۲۰۰۷: ۹۶).

دوکتور جواد هیئت آذربایجانین آدی، سینیرلاری و تورکلشمه‌سی ایله ایلگیلی بیر چوخ مقاله‌نین مولیفی‌دیر. قوزئی آذربایجانین آدی‌نین اصلینده «آران» اولدوغو، روسلارین و عثمانلیلارین یاییلماجی سیاستلری نه‌دنی ایله ایلك دفعه ۱۹۱۸-ده محمدمین رسولزاده طرفیندن آذربایجان آدلاندیریلدیغی ادعالارینا قارشی چیخان جواد هیئت؛ یعقوبی، بلعمی، مسعودی، ابن اثیر و برهان قاطعین مولیفی حسین بن خلف تبریزی کیمی تاریخچیلره دایاناراق آذربایجان سینیرلارینین دربنده باشلایاراق همدانا قدر داوام ائتدیگینی و بو بؤلگه‌لرده تورکلرین یاشادیغینی اثباتلار (هیئت، ۲۰۰۷: ۴۹).

ب) ایران و ایرانلی‌لیق

دوکتور جواد هیئت ایرانی دا آذربایجان کیمی سیاسی بیر جوغرافیا آدی اولاراق دگرلندیریر و اونون آریا عیرقی و یا فارسلیقلا باغداشدیریلماسینا قارشی اولدوغونو بلیرتیر. اونا گۆره، ایران اورادا یاشایان انسانلارین وطنی‌دیر و اونون هر هانسی بیر اتنیکله ایلیشکیلیندیریلمه‌سی بؤیوک بیر خطا ساییلیر. بو اوزدن، ایران فارسلا رین اولدوغو قدر تورکلرین ده وطنی‌دیر. حتی ایرانین یؤنه‌تیلمه‌سی و سینیرلارینین قورونماسیندا تورکلرین پایی فارسلا ردان داها چوخدور. فارس ملت‌تچیلرینین سورکلی ایفاده ائتدیگی «فارس دیلی ایرانلی‌لیغین اساس گؤسترگه‌سی» جمله‌سینی ایرانین گرچکلرینه آیقیری اولدوغونو بلیرتن جواد هیئت، ایرانلی‌لیغین فارس دیلی‌نین دئییل، یوردداشلیق و اورتاق دین تمللری اوزرینده تانیملانماسی گرکدیگی دوشونجه‌سینی ساوونور (هیئت، ۲۰۰۶: ۱۴).

پ) محمد امین رسولزاده

محمد امین رسولزاده، دوکتور جواد هیئتین ان چوخ سئودگی و سایدیغی شخصیتلردن بیریدیر. ایستانبول دا اؤیرنجی اولدوغو ایللرده رسولزاده‌نین ده تورکیه‌ده اولدوغونو بیلمه‌دیگیندن عؤمرونون سونونا قدر اوزگون اولدوغونو بلیرتن جواد هیئت، محمد امین رسولزاده حاقیندا بیر نئچه مقاله یازمیش و اونون شخصیتی، خیدمتلری و اثرلرینی تانیتماغا چالیشمیشدیر. جواد هیئته گۆره، رسولزاده حاقیندا ان گؤزل و ان گرچک سؤزلری سید حسن

تقی زاده و فریدون آدمیت یازمیشدیر. او، رسولزاده حاقیندا یازدیغی مقالهده تقی زاده نین «او (رسولزاده) یوز ایل سونرا آذربایجانین پیغمبری و گاندیسی اولاجاق» جملهسی نین یوز ایل گنچمه دن گرچکلشدیگینی ایفاده ائده رک بئله یازییر:

«بوگون هر شئی دگیشمکده دیر. ۷۰ ایل، حاقیندا ان چیرکین افترالاری آتیپ حکومتینی بورژوا، یابانجی اویونجاغی و خالق دوشمنی کیمی گؤستریدیکن سونرا، ایکی اوچ ایلدن بری وئرینلن نسبی آزادلیق سایه سینده یئنه آذربایجاندا محمد امین رسولزاده آذربایجانین اؤلمز حقیقی رهبری و حکومتی ده یگانه میلی و مستقیل حکومت کیمی اورتایا چیخمیش و اوچ رنگلی آی- اولدوزلو بایراغی اؤنجه خالق جبهه سی، سون زامانلاردا دا دؤلتین بایراغی سنچیلیمیش، حتی اونون قوردوغو آذربایجان دؤلت اونورسینته سی ده ۷۰ ایله یاخین کیروف آدی ایله شهرت قازاندیقدان سونرا یئنه اسکی قوروجوسو محمد امین رسولزاده آدینا چئوریلیمیشدیر... گرچک هر زامان بولودون آرخاسیندا قالماز و هامینی همیشه آلداتماق اولماز!

بوگون سوویتلر رژیمی دؤنمینده آنادان اولان، کومونیزم تربیه سی ایله یئتیشن و او کولتورو آلان آیدینلار بئله، رسولزاده نی قوزئی آذربایجانین گرچک لیدری و ابدی رهبری اولاراق تانیماغا و سئومگه باشلامیشلار...» (۱۹۹۰) (هیئت، ۲۰۰۷: ۳۶-۲۱).

(ت) قاراباغ

قوزئی آذربایجانین مستقیللیگه قوووشماسیندان اؤنجه آلولانماغا باشلایان قاراباغ ساواشی سیراسیندا جواد هیئت وارلیق درگیسینده قاراباغ ایله ایلگیلی تاریخی بلگه لری، نریمانوف الیه لنینین یازیشمالاری و سون گلیشمه لری درگی نین همن همن هر سایسیندا یاییلاتماغا باشلار. آذربایجان مستقیل اولدوقدان سونرا بو قونودا فعالیت آلانینی گئنیشله دن جواد هیئت، وارلیق درگیسی یازارلارینی توپلایاراق دؤنمین جمهورباشقانی آیت الله خامنه ای آلتیندا ۴۶ امضا بولونان بیر مکتوب یوللار و آذربایجانا یاردیم گؤندریلمه سی و ساواشا قاتیلماق اوچون کؤنولولرین آدلاری نین قید اولونماسی آماجی ایله اوندان «قاراباغ هفته سی» اعلان ائتمه سینا ایستر. بو دورومدان اولوملو سونوج آلابیلمه یین و قاراباغین چتین شرایطده اولدوغونو گؤرن

دوکتور هیئت، تورکیه نین تهران بؤیوک ائلچیسى ایله گۇروشمه یه قرار وئیر. او، اولایی بئله آنلاتیر:

«قاراباغ ساواشیندا روسلارین ارمنیستانا دستگی و آذربایجان مدافعه ناظیری و بعضی یئتکلیلرین خیانتی سونوجوندا شوشا و قاراباغ ین دیگر شهرلری ارمنی لرین اشغالینا گئچدی و آذربایجان ین او گۇزل تورپاقلاری نین، ادبیات و موسیقی بئشگی نین انسانلاری باکی یا و باشقا شهرلره قاچماق زوروندا قالدیلار. تهران دان باکی یا ائتدیگیم سفرلرین بیرینده کلبجر دوشدو و من چوخ اوزولدوم. تورک بؤیوک ائلچیسى سایین قورقماز حق تانیر ایله گۇروشوب یاردیم ایسته مگه قرار وئردیم... گۇروشمه میزده بئله دئدیم: «سیز تورکیه دؤلتی نین ائلچیسى سینیز. روسلارین، فرانسیزلارین و دیگر خریستیان دؤلتلرین ارمنیستانا یاردیم ائتدیگینی؛ ارمنی لرین روس سیلاحلاری ایله مسلمان آذربایجان تورکلرینی قادین- اوشاق دئمهدن وحشیجه اؤلدوردوکلرینی گۇورسونوز. نهدن بو دوروما سس سیز قالیر سینیز؟ نهدن دؤلتینیزه یازیب بو انسانى فاجعه نی اؤنله مک اوچون یاردیم ایسته م ییر سینیز؟» سونرا آغلایاراق یوکسک سسله داوام ائتدیم: «سیزده ده غیرت قالمامیش. دؤلتین باتی قارشیسیندا محظورلاری اولابیلر، آنجاق ملیتچیلر هارادا دیرلار؟ بو تاریخ لکه نی نجه قبول ائدیر سینیز؟ (هیئت، ۲۰۰۶: ۳۳۶-۳۳۵).

بو گۇروشمه ده تورک بؤیوک ائلچیسى قورقماز حق تانیر، مسئله ایله باغلی دفعه لرجه دیش ایشلری باخانلیغینا یازی یازدیغینی، ان سونوندا «سیز بیزیم تهران بؤیوک ائلچیمیز میسینیز، یوخسا باکی بؤیوک ائلچیمیز می؟» دئییه جواب گلدیگینی سؤیله یهرک، جواد هیئته بیر باشا جمهورباشقانی سلیمان دمیرله مکتوب یازماسینی اؤنریر. جواد هیئت عینی گئجه بؤیوک بیر کدرله مکتوب یازار و اثرته سی گون بیر آز سانسور ائده رک بؤیوک ائلچی یه آپارار. جواد هیئت ین یازدیغینا گؤره، قارقماز حق تانیر مکتوبو گؤز یاشلاری ایله اوخور و «بو مکتوب دمیری بئله اریدر» دئیر (عینی: ۳۳۷). بیر مئچه گون سونرا بؤیوک ائلچی جواد هیئت ی چاغیرار و سلیمان دمیرل ین سؤزلو جوابینی سؤیلر: «دوکتور جواد بگه منیم سلامیمی چاتدیرین و سؤیله یین کی، بیز الیمیزدن گلدیگی قدر آذربایجانا یاردیم ائتدیگ و ائده جگیک. آنجاق خریستیان دونیاسی قارشیمیزدادیر و ارمنیستانى دستکله ییر!» (عینی: ۳۳۷).

جواد هيئت ين بو چاليشمالارى سونوج وئرمه يينجه تهران دا يئنه وارلىق درگيسى نين يازالارى و ديگر وطن سئورلرله بيرليكدە قاراباغ يارديم كوميتەسى قورولور و رحمتلى على كمالى كوميتە باشقانى سئچيلير. توپلان يارديملا ايسه حسن مجيدزاده ساوالان طرفيندن آذربايجانا گۇندريلر (عيني: ۳۳۷).

ث) فارس مليتچيلىگى

مليتچيلىگين آورپادان دوغو اۆلكه لرينه بولاشديغيني بليرتن جواد هيئت، مليتچيلىگين ۲۰-جى يوز ايلده «امپرياليزم» و «امپرياليزم قارشيتليغى» اولراق ايكي يۇنده گليشديگيني سؤيلر. اونا گۆره، ايران دا مليتچيلىك فارس مليتچيلىگى شكلينده تظاهور ائتميش، داها سونرا ايران كلمه سينه يئنى آنلاملا يوكلنهر، فارسليقلا ايرانلى ليق ائش آنلاملى اولراق ايشله ديلمگه چاليشيلميشدير. فارس مليتچيلىگى نين اساس اؤز لليك لريندن بيرى نين اسكى كولتور و تاريخى شخصيتلىرى جانلانديراراق خيالى بير تاريخ اولوشدورماق اولدوغونو بليرتن جواد هيئت، بئله يازير:

«ايران آيدىنى يئنى باتى (غرب) دونياسى ايله تانيشديقدان سونرا حيرتلىر ايچينده قالير، باتى حيرانى اولور. توپلومون ايچينده بولوندوغو سورنلارى خاطيرلا ياراق اوزاق گنچميشلره قاييدير. باتى نى تقليد ائدهرك اسكى ادبياتى، صنعتى، فلسفه نى و بيلمى يئنيدين قورماغا چاليشير. آنجاق گنچميشينده بئله شئلر تاپايلمه ديگى اوچون چاره سيزليكدن اسكى شاهلارى آختارماغا باشلاير و ان گئرى قالميش يۇنه تيم شكلى اولان شاهلىق سيستمىنى اؤيور و ايدئاليزه ائدير. كوروش و دونيادا ايلك انسان حاقلارى دوزنله ييجيسى كيمي تانير، آنجاق ۲۵۰۰ ايلده سونرا عيني انسان حاقلاريني فارس اولمايان وطنداشلارى اوچون قبول ائتمير.

بوتون بو تور ياقلارين سالديرمادان و قان تۆكمه دن الده ائديلدگىنى ايفاده ائدير و بوتون ميلتلىرين كۆنوللو اولراق كوروش ون بايراغى آلتينا گنچديگىنى سؤيلر...» (هيئت، ۲۰۰۶: ۶۵-۶۴).

جواد هيئت، ايران دا فارس مليتچيلىگى نين اؤنجولريندن ميرزا فتحعلى آخوندوف، جلال الدين ميرزا قاجار و داها سونرا ميرزا آقاخان كرمانى اولدوغونو بليرتهر، هر اوچونون ده اسلام

قارشىتى اولوب مليتچىلىگى اسلام اۇنجهسى كولتورو و مدنيتى اوزرنده قورماغا چاليشدىقلارنى يازار (عينى: ۶۶).

آخوندوفون توپلومسال و سياسى حياتى نين چليشكىلى (ضديتلى) اولدوغونا توخونان جواد هيئت، اونون بير ياندان آذربايجان توركجهسى ايله ايلك مودرن درام اثرلرى يازديغىنى، اؤته ياندان اسكى ايرانى اؤيهرك، فارسلىرى دونيانين ان سئچكين ميلىتى اولاراق دگرلنديرمهسىنى و «گؤرونورده تورك اولسام دا، پارسلارين عيرقيندانام» جملهسىنى اؤرنك گؤستيرير (عينى: ۶۹).

فتحلى شاهين كيچيك اوغلو اولان جلالالدين ميرزا قاجار ايسه اسكى ايران شاهلارنى بيغمبرلرله عينى كفهيه قويور و بوتون اثرلرينده اؤزفارسجا (فارسى سره) ايشلتمگه چاليشير. اونون مليتچىلىگى ده اسكى حيرانليغىنا داينير.

ميرزا اقاخان كرمانى، زردوشتى ليگى و آريايى عيرقى، ايرانليلارين اساس كيملىگى اولاراق قبول ائدير و جلالالدين دن سونرا مليتچى تاريخچىليگين اؤنجوسو ساييلير. او، ايرانليلارين بوتون نقصانلارنى نين و سورونلارنى نين عربلردن قايناقلانديغىنى يازير (عينى: ۶۹).

دوكتور جواد هيئت فارس مليتچىلىگى نين اؤزلىكليرنى بئله اؤزتلهيير:

- عرب دوشمنلىگى،
- تورك دوشمنلىگى،
- اسلام دوشمنلىگى،
- ۱۴۰۰ ايلدن برى ايران تاريخ و كولتوروندهكى بوتون اسلامى اثرلره نفرت،
- اؤزفارسجايلىق،
- عربجه و توركجه سؤزجوكلرين فارسجادان چيخاريلماسى....

دوكتور جواد هيئت داها سونراكى دؤنملرده فارس مليتچىلىگى نين اؤنجولويونو ائدن سيد حسن تقىزاده، ح. كاظمزاده ايرانشهر، محمود افشار، احمد كسروى، تقى ارانى، تيمورتاش، رضازاده شفق، فروغى وب. توخوناراق بونلارين چوخونون تورك اولدوغونون شاشيرديجى اولماديغىنى بليرتير (عينى: ۷۹).

سونوج:

باشاریلی بیر جراح و حکیم اولاراق آدینی طب تاریخینه آلتین حرفلرله یازدییران دوکتور جواد هیئت، کولتور و سیاست آلانیندا یاپدیغی ائشسیز خیدمتلری ایله ده تورک میلتی نین قلبینده ابدی یاشاماغا حاق قازانمیشدیر. او، تورک میلتی نین ایراندا طالعینی دگیشدیرن بیر شخصیت کیمی تانییر. آتاسیندان میراث قالان و داها سونرا گلیشدیره رک یغنی نسله چاتدییران میلتی بیلینجی ایله، معنوی اسارت آلتیندا اولان، جیدتی آسیمیلاسیونا معروض قالان بیر خالقی اویاندیران، اؤزونه گلمه سینی ساغلایان؛ تورک اولدوغونو سؤیله مکده چکینن بیر میلتی تورکلویو ایله غرور دویان، من تورکم دئییه باغیران بیر میلته دؤنوشدورن بیر شخصیتدیر جواد هیئت. او، یالنیز کولتور آلانیندا دئییل، سیاست آلانیندا دا ایران- آذربایجان تورکلرینی دونیادا تمثیل ائده رک، اونلارین حاقلارینی ساووندو. فرقلی گؤروشلردن یازار و آراشدیرماجیلاری بیر آریا گتیره رک ایران تاریخی نین ان اوزون عؤمورلو تورکجه درگیسینی، *وارلیق* ان چتین شرطلرده یایینلاتماغی باشاردی. شخصیتی ایله، بیلیمی ایله و دوشونجهلری ایله گنج نسیل اوچون اؤرنک حالینا گلدی. او، اصلینده گنجلره بیر شئی اؤیرندی: صاحب اولدوقلاری میلتی دگرلره صاحب چیخماغی و اونونلا هر زامان غرور دویماغی. بو ایسه ایراندا تورکلرین ان چوخ احتیاجی اولان و تورک اولاراق حیاتدا قالمالارینی ضمانت ائدن ان اؤنملی اؤیرتی ایدی ■

قاینالار

آذربایجان جمعیتی (۱۹۷۹). "آذربایجان خالقی و دیگر خالقلارین اتنیک و کولتورل حاقلارینی نین تأمینینی ایله ایلگیلی آذربایجان انجمنی نین ۹-جو بیلدیرسی" (فارسجا)، *وارلیق* درگیسی، اردیبهشت ۱۳۵۸، سایه ۱، تهران.

هیئت، جواد (۲۰۰۶). "آذری و یا آذربایجانین اسکی دیلی کیتابی حاقیندا" (فارسجا)، دوکتور جواد هیئتین *مقاله لر توپلوسو*، حاضیرلایان: محمدرضا هیئت، *وارلیق* درگیسی، ج. ۱، تهران.

هیئت، جواد (۲۰۰۶). "ایران اسلام جمهوریتینده ملتین اساسلاری: وطن و اسلام" (فارسجا)، دوکتور جواد هیئتین *مقاله لر توپلوسو*، حاضیرلایان: محمدرضا هیئت، *وارلیق* درگیسی، ج. ۱، تهران.

هیئت، جواد (۲۰۰۶). "ایراندا ملتچیلیک و اسکی حیرانلیغی" (فارسجا)، دوکتور جواد هیئتین *مقاله لر توپلوسو*، حاضیرلایان: محمدرضا هیئت، *وارلیق* درگیسی، ج. ۱، تهران.

- هیئت، جواد (۲۰۰۷). "آذربایجان تورکجه‌سی نین آدی و قونومو حاقیندا" (فارسجا)، دوکتور جواد هیئت‌ین مقاله‌لر توپلوسو، حاضیرلایان: محمدرضا هیئت، وارلیق درگیسی، ج. ۳، یای ۱۳۸۶، تهران.
- هیئت، جواد (۲۰۰۷). "آذربایجان‌ین آدی و سرحدلری"، دوکتور جواد هیئت‌ین مقاله‌لر توپلوسو، حاضیرلایان: محمدرضا هیئت، وارلیق درگیسی، ج. ۴، تهران.
- هیئت، جواد (۲۰۰۷). "محمد امین رسولزاده"، دوکتور جواد هیئت‌ین مقاله‌لر توپلوسو، حاضیرلایان: محمدرضا هیئت، وارلیق درگیسی، ج. ۳، یای ۱۳۸۶، تهران.
- هیئت، جواد (۲۰۱۶). منیم و آتامین خاطیره‌لری (فارسجا)، شهریار یایینلاری، قوم-تهران.
- هیئت، رضا (۲۰۱۱). "مترجمدن"، تورک دیللیری و لهجه‌لری تاریخی (جواد هیئت)، آذربایجان مدنیت و توریزم ناظیرلیگی یایینلاری، باکی.
- هیئت، رضا (ی.ت.ی). "وارلیق درگیسی" ماده‌سی، اسلام آنسیکلوپدیسی، ایستانبول، تورکیه دیانت وقفی یایینلاری، ج. ۴۲، صص. ۵۲۴-۵۲۳.